

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ МОДЕЛІ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Статтю присвячено питанню визначення компонентного складу моделі ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів за допомогою застосування методу "Делфі".

Ключові слова: *ключові компетентності, філологія, вчитель-філолог, метод "Делфі".*

Глобалізація сьогодні – об'єктивно зумовлений процес, наслідком якого є загострення конкуренції між державами і націями, виграти яку може тільки та держава, де найбільш розвинута наука і пріоритетною є освітянська діяльність. На думку О. Семенов, глобалізаційні впливи позначаються і на стані філологічної освіти. Низький рівень грамотності, мовленнєвої культури, "занедбаність" духовних потреб випускників шкіл спонукають до пошуку нових методичних підходів до системи підготовки вчителів-словесників у вищих навчальних закладах [1, с. 4-5].

Процесом та результатом професійного рівня освіти у вищому навчальному закладі стає підготовка вчителя-філолога високого рівня, компетентного у сфері своєї професійної діяльності, здатного сприяти економічному, соціальному та політичному розвитку країни, спроможного забезпечити конкуренцію випускника на ринку праці. При цьому головне завдання компетентнісного підходу – включити до навчальної траєкторії все те, без чого підготовка спеціаліста не може відбутися, все те, що необхідно та достатньо знати та вміти майбутньому вчителю-філологу. У свою чергу, переорієнтація змісту соціального замовлення на спеціалістів нового типу передбачає науковий пошук технологій навчання у вищій школі, розрахованих на розвиток ключових компетентностей студентів. Це повною мірою стосується й підготовки майбутніх учителів-філологів.

На сьогодні створено теоретичну базу для пошуку шляхів розвитку ключових компетентностей майбутніх фахівців, яку складають розроблені методологічні основи сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Б. Коротяєв, В. Курило та ін.); теорія неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Я. Цехмістер та ін.); принципи організації та технології вищої педагогічної освіти (О. Глузман, В. Майборода, С. Майборода, О. Мещанінов, С. Ніколаєнко, О. Абдуліна, С. Архангельський, Н. Кузьміна, Ф. Паначін, В. Сластьонін та ін.); технології формування педагогічної майстерності (Є. Барбіна, І. Зязюн та ін.), методика підготовки вчителя до педагогічної творчості та шляхи впровадження педагогічних технологій (С. Сисоєва, М. Пошатник, Є. Полат, М. Бухаркіна, І. Лукіна та ін.), системний підхід до аналізу педагогічного процесу у вищій школі (В. Кушнір, М. Буланов-Топорков та ін.); системи різнорівневої і ступеневої підготовки фахівців (А. Лігоцький, П. Єфіменко та ін.), теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої підготовки педагога (М. Чобітько, М. Алексєєв, Д. Белухін, І. Вахнянська, В. Серіков та ін.), підходи до вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів-філологів (О. Семенов, І. Соколова, Л. Хомич, Л. Тишаківа, М. Разорьонова та ін.). Однак на сьогоднішній день в Україні не існує наукових робіт, присвячених дослідженню ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів.

Метою нашої статті є опис процедури визначення складових моделі ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів.

Проаналізувавши закон України "Про вищу освіту", Державний стандарт вищої освіти, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, різні погляди науковців щодо компонентного складу професійної компетенції, вважаємо, що для спеціалістів педагогічного профілю, які навчаються за напрямом підготовки "Гуманітарні науки" за професійним спрямуванням "Філологія", є модель, що складається з трьох груп компетентностей:

- першу групу складають компетентності, що є загальними для сучасних спеціалістів різних профілів - ключові;
- до другої групи входять компетентності, що є базовими для всіх спеціалістів педагогічного профілю - загальнопрофесійні;
- компетентності третьої групи зумовлені предметною сферою - спеціальні.

Перш ніж розглядати модель ключових компетентностей майбутнього вчителя-філолога, з'ясуємо поняття "філологія", "філологічний напрям підготовки". Великий тлумачний словник сучасної української мови (подає таке визначення: "Філологія, -ї, ж. 1. Сукупність наук, що вивчають мову й літературу якогось народу; мова та література. 2. Факультет вищого навчального закладу, де вивчають ці науки." Під філологічним профілем у вітчизняній вищій освіті розуміється тип підготовки студентів з мови, загальноосвітніх та філологічних дисциплін, побудований з урахуванням майбутньої професійної діяльності філологів та особливостей філології як області наукових знань.

Для того, щоб розібратися, що є сучасний спеціаліст-філолог та якими якостями та ключовими компетентностями повинен володіти випускник даного профілю, зазначимо, що професійна діяльність філолога є унікальною у своєму роді. Існує класифікація сфер людської праці, яка дозволяє розділити 40 тисяч існуючих у світі професій на 5 умовних типів: 1) людина-людина, 2) людина-природа, 3) людина – знакова система, 4) людина – техніка, 5) людина – художнє середовище. Очевидним є те, що у сфері професійних інтересів філолога, у сфері його перетворень як учителя знаходять своє місце явища й факти художнього відображення дійсності, природні та штучні мови, люди, технічні об'єкти труда й багато іншого.

Не можна не згадати, що кілька століть тому, коли філологія як рефлексія над словом та мовою була спільною з філософією - рефлексією над мисленням та несла свою службу при тексті, а давній філолог-класик був дослідником античних писемних джерел та одночасно поєднував у собі знання та навички лінгвіста, критика, історика громадянського побуту, вдачі, культури, знавця гуманітарних та природничих наук, тобто всього того, що могло знадобитися для прояснення, трактування писемних пам'яток давнини.

З часом поняття *філолог* надається більш широке тлумачення "висококультурна, ерудована, інтелігентна людина". Наприклад, академік Д. Ліхачев підкреслював, що філолог, філологія – "це зв'язок усіх зв'язків", філологія "Потрібна

всім, хто користується мовою, вона лежить в основі будь-якої культури та є найвищою формою гуманітарної освіти" [2].

Сучасний фахівець-філолог має вирішувати різноманітні комплексні завдання, які потребують сформованості таких типових загальнопрофесійних умінь та навичок, як уміння вчитися, бути готовим до спільної (колективної) професійної діяльності, уміння керувати колективом, проектувати власну діяльність та діяльність колективу. Друга група представляє собою вміння, які дозволяють філологу проводити педагогічну, дослідницьку, перекладацьку діяльність з будь-якої мови. Третя група – це вміння, пов'язані із здійсненням світоглядних, моральних, культурних завдань. Всі вони складають основу для визначення критеріїв розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів.

Основу моделі випускника будь-якого вищого навчального закладу складають ключові компетентності. Ключові компетентності спеціаліста мають двоїсту природу. З одного боку, вони не є професійно обумовленими. Цими компетентностями повинні володіти всі сучасні спеціалісти незалежно від сфери їхньої діяльності. З іншого боку, ключові компетентності є професійно значущими, оскільки вони складають основу, базу для професійних компетентностей та дозволяють їм реалізовуватися більш повноцінно.

Важливою особливістю ключових компетентностей є те, що вони дають змогу випускникам вищого навчального закладу в разі необхідності бути запитаними на ринку праці та успішно реалізувати себе в інших професіях (у нашому випадку, у сфері, не пов'язаній із філологічним напрямом).

Оскільки серед науковців не існує єдиної думки щодо переліку ключових компетентностей особистості, ми здійснили опитування експертів – науково-педагогічних працівників для визначення вагомості різних видів ключових компетентностей фахівця філологічного профілю. Для цього було розроблено карту експертної оцінки видів ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів. Експертами виступили наковці (9 осіб), що займаються дослідженнями в галузі компетентнісно зорієнтованої освіти та вивчають різні аспекти підготовки студентів-філологів. Оцінка здійснювалася за методом "Делфі". Особливостями застосування цього методу є те, що найбільш продуктивну роботу експертної комісії забезпечили такі чинники, як анонімність процедури, можливість поповнити інформацію про предмет експертизи, а також зворотній зв'язок, який надав можливість експертам коригувати свої думки з урахуванням проміжних усереднених оцінок і пояснень експертів, що висловили крайні точки зору.

Експертиза за методом "Делфі" проводилася у два етапи. На першому етапі експертам було запропоновано перелік компетентностей особистості, які розглядаються різними авторами як ключові, повідомлено мету експертизи і сформульовані питання, які становлять основний зміст оцінки, стосовно доцільності того чи іншого виду компетентності бути включеним до складу ключових для вчителя-словесника (таблиця 1).

Таблиця 1

Карта експертної оцінки видів ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів за методом "Делфі" (1 тур)

№	Види компетентностей особистості (за різними джерелами)	Вагомість
1.	Інформаційна (Компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій)	
2.	Загальнонаукова	
3.	Загальнокультурна	
4.	Соціальна	
5.	Навчальна	
6.	Економічна (підприємницька),	
7.	Громадянська	
8.	Методологічна	
9.	Аутопсихічна	
10.	Психологічна	
11.	Комунікативна	
12.	Полікультурна	
13.	Інтелектуальна	
14.	Рефлексивна	
15.	Творча	
16.	Естетична	
17.	Валеологічно-оздоровча (Здоров'язбережувальна)	
18.	Самовдосконалення	
19.	Соціально-діяльнісна	
20.	Конфліктна	
21.	Цивілізаційна	
22.	Трудова	
23.	Суспільно-правова	
24.	Професійна	
25.	Суспільна	
26.	Компетентність особистісного саморозвитку	
27.	Політична	
28.	Інформатична	

Таблиця 2

Карта експертної оцінки видів ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів

за методом "Делфі" (II тур)

№	Види компетентностей	Важливість
1.	Інформаційна	
2.	Загальнокультурна	
3.	Комунікативна	
4.	Полікультурна	
5.	Соціально-діяльнісна	
6.	Цивілізаційна	
7.	Трудова	
8.	Суспільно-правова	
9.	Професійна	
10.	Особистісного саморозвитку	
11.	Громадянська	

На другому етапі делфійської процедури експертам було надано усереднену оцінку опитування та запропоновано уточнити їхню думку (таблиця 2).

За результатами II туру експертизи на думку всіх дев'яти експертів, до складу ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів доцільніше включити такі види, як комунікативна, полікультурна і соціально-діяльнісна компетентність. Вісім з дев'яти опитаних зазначили, що інформаційна, громадянська та компетентність особистісного саморозвитку також є необхідними для сучасного вчителя-філолога.

Ми зіставили та узагальнили результати бесіди з кожним з опитаних експертів щодо їхнього вибору та дійшли такого висновку, що під комунікативною компетентністю експерти розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Вона передбачає уміння змінювати тему і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера зі спілкування.

Компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій визначається, на їхню думку, як здатність особистості орієнтуватись в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб ринку праці. Вони пов'язані з якостями технічно та технологічно освіченого фахівця, підготовленого до життя й активної трудової діяльності з умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, що охоплюють основні компоненти інформаційної культури, базовані на раціональному співіснуванні з техносферою, відповідно до професійного самовизначення з урахуванням індивідуальних можливостей.

Громадянська компетентність – розвиток громадянськості як особистісної якості, яка визначає громадянську й життєву позицію, соціальну зрілість і суспільно корисну діяльність особистості.

Полікультурна компетентність учителя-філолога розуміється експертами як здатність до національної самоідентифікації, готовність вести діалог культур (національної, іншомовних), застосовуючи при цьому різні стратегії поведінки, долаючи міжкультурні непорозуміння, конфліктні ситуації, стереотипи в стосунках із представниками різних культур для уникнення міжнаціональних конфліктів, досягнення компромісів і налагодження співпраці.

Соціально-діяльнісна компетентність володіння діяльністю на високому професійному рівні і включає не тільки наявність спеціальних знань, але й уміння застосувати їх на практиці. Вона характеризує володіння способами спільної професійної діяльності і співробітництва, прийнятими в професійному співтоваристві прийомами професійного спілкування.

Компетентність особистісного саморозвитку, на думку експертів, скерована на засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки.

Таким чином, проаналізувавши різні підходи до визначення ключових компетентностей, враховуючи результати експертної оцінки та специфіку напрямку підготовки "Філологія", ми ствердилися в думці, що доцільним включити до складу ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів наступні складові:

- інформаційна компетентність;
- міжкультурна комунікативна компетентність;
- соціально-правова компетентність;
- компетентність самовдосконалення;
- діяльнісна компетентність.

Інформаційна компетентність майбутніх філологів – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти та оперувати інформацією відповідно до власних, професійних, суспільних та інших потреб, яка досягається в результаті інтеграції системи знань, умінь та навичок набуття, перетворення, передачі та використання інформації й нових інформаційних технологій у різних галузях людської діяльності.

Міжкультурна комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога – це здатність, яка ґрунтується на знаннях, навичках та досвіді міжкультурного спілкування, що дозволяє здійснювати міжкультурну комунікацію в стилі співпраці відповідно до рівня власних цінностей, вона також вміщує такі індивідуальні особистісні характеристики, як відкритість, толерантність, емпатію, взаєморозуміння. Ми вважаємо цю компетентність ключовою, тому що, у зв'язку з інтенсивним розвитком міжнародних відносин, виникла потреба у фахівцях, які б могли виконувати роль посередника в мовній та міжкультурній комунікації.

Соціально-правова компетентність учителя-словесника передбачає сформовані знання й уміння у сфері взаємодії із суспільними інститутами і людьми, а також здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства, поінформовану й активну

участь особи в житті суспільства, до якого вона належить як на рівні місцевої громади, так і державному та міжнародному рівнях.

Компетентність самовдосконалення майбутніх учителів-філологів є здатністю ефективно використовувати різноманітні засоби фізичного, інтелектуального, духовного, культурного саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки залежно від власних та професійно зумовлених інтересів і можливостей, що знаходить свій прояв у безперервному самопізнанні, розвитку необхідних сучасному фахівцю особистих якостей, формуванні культури мислення і поведінки.

Діяльнісна компетентність майбутніх філологів розглядаємо як здатність особистості визначати стратегії своєї діяльності у будь-якій сфері життя, складати алгоритм власних дій та здійснювати діагностику набутих результатів своєї діяльності.

Отже, визначені складові моделі ключових компетентностей потребують їхнього впровадження у процес підготовки майбутніх учителів-філологів. Ця проблема є багатогранною. Подальші наукові пошуки, на нашу думку, необхідно проводити у напрямках розробки технологій розвитку окреслених у статті ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів та методиці їх діагностики; вивчення впливу різних факторів на розвиток ключових компетентностей особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету): дис. ... док. пед. наук: 13.00.04 / Семенов Олена Миколаївна. – К., 2005. – 476 с.
2. Лихачев Д. С. О филологии / Д. С. Лихачев. – М.: Высш. шк., 1989. – 207 с.

Подано до редакції 13.06.11
